

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ BİR TIP METNİ: *KĀMİLŪ'S-SİNĀ'ATI'T-TİBBİYYE* ÜZERİNE

Mustafa KOÇ*

Öz: Bu makale, *Kāmīlū's-Sinā'ati't-Tıbbiyye*'den kısmen Türkçe tercümesi bulunan Bursa nüshasının üzerinde beliren müphemlikleri gidermede yeni tespit ve değerlendirmeleri içerir. Adivar'ın değerlendirmeleriyle başlayan ve takipçilerince sürdürülen birtakım eksiklik ya da yanlışlıklar, Umur Bey meselesi, tercümenin devri, bu tercümeyle tamamlanan İstanbul nüshasının verilerinin tespiti ve daha önce ileri sürülen bazı tezlerin tenkidi bu çalışmada ele alınan başlıca konulardır. Bu çalışmayla tıp tarihinin daha esaslı bir zeminde yürütmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kāmīlū's-Sinā'ati't-Tıbbiyye*, Eski Anadolu Türkçesi, Umur Bey, Timur Taş Paşa oğlu Umur Bey, Tıp tarihi.

A Medical Text Written In the Old Anatolian Turkish: *Kāmīlū's-Sinā'ati't-Tıbbiyye*'

Abstract: This article contains new remarks and assessments to remove the ambiguities appearing in the translated version of a Turkish medical book "*Kāmīlū's-Sinā'ati't-Tıbbiyye*" which is partly translated into modern Turkish. This paper focuses on some translation deficiencies or mistakes that started with Adivar's assessments and continued by followers, Umur Bey, the period of the translation, an examination of the Istanbul copy that is the completed version of the translation with a criticism of formerly proposed ideas on the translation. With this study, it is aimed to support the maintainance of the studies on the history of medicine on a sounder basis.

Keywords: *Kāmīlū's-Sinā'ati't-Tıbbiyye*, Old Anatolian Turkish, Umur Bey, Timur Taş Paşa oğlu Umur Bey, Medicine history.

1. Giriş

Tıp tarihi literatürümüzde eserler ve kalemler üzerine yapılan çalışmalarda beklenmedik ciddiyetsizlik; ilk yargılara, ilk tezlere daha sonraki çalışmalarda tenkitsiz sadakat, yazmalara dayanan tahlillerde yazma varaklarını karıştırmadan oluşturulan hükümler, araştırmacıların karşısına çıkan tatlı tesadüflerin heba edilmesine, işte bu saydıklarına sıklıkla rastlanır. Bu hikayelerden biri Bursa Yazmalar Ktp. 819'da kayıtlı *Kāmīlū's-Sinā'ati't-Tıbbiyye*'nin Türkçe tercümesi etrafında başlar.

İbn Sina öncesi ekolden Ali b. Abbas el-Mecūsî'nin (ö. 384/994) *Kāmīlū's-Sinā'ati't-Tıbbiyye*'si ile Anadolu tababeti erken bir devrede temas kurdu. Arapça bilen hekimler tarafından gerek Selçuklu gerekse erken Osmanlı tabipleri bu eseri orijinalinden, muhtasarından veya bazı bölümlerinden müteşekkil nüshalarından (bkz. Hacı Beşir Ağa, 514; Nuruosmaniye, 3579) istifade ederken, Türkçeleştirme cereyanı içinde bu eserin tercümesine ihtiyaç duyuldu. Teliften ziyade tercüme

* Prof.Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE. E-posta: mustafa.koc@bilecik.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-5801-7820

metinlerden şekillenen Osmanlı tıbbının ilk eserlerinden bu tercümenin etrafında oluşan yargılar ve bu yargılar karşısında yeni tespitler şöyledir:

2. Daha Önceki Çalışmalardaki Tespitler

2.1. Mütercim Meselesi:

Adivar, Bursa Yazmalar Kütüphanesi'ndeki nüshadan hareketle 1939'da "İşte iki ciltlik büyük bir eser meydana getiren bu yazarın eseri elimizdeki Bursa yazmasına göre, Birgama kadısı tarafından kısmen Türkçeye çevrilmiştir" der (Adivar 1982: 21). Bu bilgi yakın zamanda yapılan bazı çalışmalarda da tekrarlanmıştır (Şeşen 1993: 16). Buna karşın Bursa yazmasında Bergama kadısına dair bir kayıt bulunmadığı daha sonraki birkaç çalışmada vurgulanır (Karlığa; Kazancıgil 1999: 29; Ağırakça 2006: 139).

2.2. İthaf Meselesi:

Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'in vakfiye kaydı bulunan Bursa yazmasının kime ithaf edildiği, Adivar'ın bu tercümeyle temasından sonra yapılan çalışmalarda farklılık gösterir: Herhangi bir yerinde Aydınolu Umur Bey'den bahsedilmemiş olmasına karşın eseri Aydınolu Umur Bey'e ithaf ettirenler (Erdemir 1989: 380; Bayat 2010: 286-287), bu çevirinin XIV. yy.da Aydınolu Umur Bey adına yapıldığına dair herhangi bir işaretin mevcut olmadığını, Bursa nüshasında yalnızca Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'in vakıf kaydının mevcut olduğunu belirtenler (Karlığa ve Kazancıgil 1999: 28-29; Ağırakça 2006: 139), Aydınolu Umur Bey tezini reddettikten sonra ne Aydınolu Umur ne de Timur Paşa oğlu Umur adına bu eserin tercüme edildiğini söylemeye imkân olduğunu, zira yazmada böyle bir ithaf kaydının mevcut olmadığını ileri sürenler (Ağırakça 2006: 139).

2.3. Tarihlendirme Meselesi:

Yazmayı tarihlendirmede Adivar "Bu tercümenin XIV. yüzyılda yapılmış olduğu kestirilebilmektedir" (Adivar 1982: 21) diyerek kendisinden sonra gelen birçok çalışmada sabitlenen bu tarihi belirler. Ergin ise daha ileri giderek yazmanın kâğıt ve dil özelliklerinden hareketle ve subjektif bir değerlendirmeyle eserin telifini 14.yy.dan önceye taşır (Ergin 1951: 123). Bu yazma üzerine yapılan bir yüksek lisans çalışmasında da Bursa 819'daki yazma tek nüsha olarak gösterildikten sonra eseri 14. yy. öncesine tarihlenen, hatta Anadolu sahasının ilk Türkçe tıp metni kategorisine sokan bir dille mevzu işlenir (Çelik 2014).

2.4. Nüsha Meselesi:

Bu tercümeyle temas eden hemen bütün çalışmalarda ya sadece eserin Bursa Hüseyin Çelebi 819 nüshası olduğun ifade edilir ya da Bursa nüshasından bahsedilir. Oldukça kalabalık olan bu tezin literatürünü sıralamaktansa, farklı iki nüshanın varlığına işaret eden çalışmalara dikkat çekmek istiyorum. İlki *Kāmilü's-Sinā'a* tercümesinin bir nüshasının Manisa İl Halk Kütüphanesi no. 1853'te bulunduğu kaydı (Tokaç 2006: 167) ve diğeri İstanbul Üniv. Çapa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Ktp'de bulunduğu kaydıdır (Şeşen 1993: 16). Son olarak Bursa nüshasını neşreden Böler, göremediği İstanbul nüshasını Tokaç üzerinden tavsif eder (Böler 2014: 18). Yine Böler, göremediği Manisa nüshasının *Kāmilü's-Sinā'a*'nın hangi bölümünün tercümesi olduğunu yazmalar.gov.tr'de yeterli kayıt olmadığı için bilemediğini söyler (Böler 2014: 19).

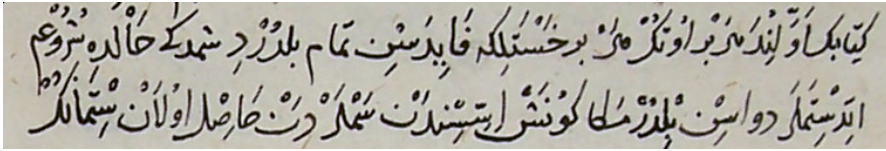
2.5. Türkçe Tercümenin Arapça Metne Göre Vaziyeti Meselesi:

Bu tercümenin giriş kısımları olmadan doğrudan mütercimin Arapçası iki cilt-cüz olan *Kāmili's-Sinā'at*'ın ikinci cildinde yer alan ve ateşli hastalıklardan bahseden üçüncü makalesinin 34 babını ve deri hastalıklarından bahseden ve 54 baptan oluşan dördüncü makalesinin ilk beş babını çevirmesi karşısında, bu tercümeyle ilk eğilenlerden Ergin'in yukarıda adı geçen makalesinde "Nüşamızdan anlaşılıyor ki mütercim *Kāmili's-sinā'a*'nın başka makalelerini de Türkçe'ye çevirmiştir. Eldeki, bu tercümenin bir cildir" şeklindeki tespitini (Ergin 1951: 123) yorumlayarak Bekir Karlığa ve Aykut Kazancıgil bu yazmanın kaydından bir önceki kayıt olan 819'daki Arapça *Melikü's-sinā'a*'nın eksik yazmasına işaret ederek tercümenin ya bu parça esas alınarak sadece bu kısmın tercümesi olabileceğini ya da eksik kısımların tercüme nüshadan kopmuş olabileceğini ileri sürerler (Karlığa ve Kazancıgil 1999: 29).

3. Daha Önceki Tespitlerin Değerlendirilmesi ve Bazı Düzeltmeler

Zaman zaman Adıvar tesiriyle birkaç çalışmada eserin mütercimi olarak Bergama kadısı zikredilmişse de yazmanın hiçbir yerinde "Bergama kadısı" ifadesi geçmediği hâlde Adıvar'ın nasıl bu isme ulaştığı anlaşılammıştır. Umumî olarak bu tercümeden bahseden çalışmalarda bu kaynaklı tespit yukarıda kaydettiğim istisnalar ve akademik vasfı olmayan çalışmalar dışında ciddiye alınmamıştır.

Eserin Arapça orijinalini iki cilt olarak tavsif ettikten sonra "Bergama kadısı" tespitini Adıvar nasıl yapmış olabilir? Bu hatalı tespit, tercümenin 2b'de "Vakti kim musannif kitābın evvelinde her bir otun her bir hastelige fāyidesin tamām bildirdi, şimdiki hâlde şürū' itdi" cümlesinde "şürū' itdi" imlâsının "Bergama [kādīsi] idi" şeklinde düşünülmesinden kaynaklanmış olmalı:

Eserin kime ithaf edildiği meselesinin mevcut nüsha üzerinden halli imkânsız görülmektedir. Vakıa ancak bu eserin ilk cildini tespit edilerek ithaf edilen şahsın kim olduğu belirlenebilir ve bir kayıp ciltte Umur Bey ismi açıktır. Biraz sonra bu kayıp ilk cilt ve ithaf edilen isme döneceğim. Eski Anadolu Türkçesi metinleri arasında bir grup eserin ithaflarında geçen Umur Bey'in hangi Umur Bey olduğu yeniden ele alınmalıdır.

Tek nüshası yakın zamana kadar Bursa Yazmalar Kütüphanesi'ndeki Hüseyin Çelebi 819 olarak bilinen bu tercümenin Manisa İl Halk Kütüphanesi 1853'te bir başka nüshası olduğu iddiası yazmanın zahriye kaydına aldanmanın yol açtığı bir hatadır. Bu iddiayı ileri sürenler ne Manisa yazmasına bakmışlar ne de o yazmanın Bursa yazmasıyla karşılaştırmasına ihtiyaç duymuşlardır. Hele Tokaç'ın Bursa nüshasının içeriğini naklettikten sonra münhasıran Manisa yazmasını referans vermesi gariptir. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 1853'te yer alan eserin zahriyesindeki *Kāmili's-Sinā'a* tespiti yanılıcıdır. Bu eser İbrāhīm b. Ebū Sa'īd el-Magribī el-Alāī'nin 1152-1162 aralığında hüküm süren Danişmenli Malatya Emiri Zülkarneyn b. İsmail için *Takvīmü'l-Edviye* ve *Fethü't-Tedāwī Min Cāmi'i'l-Emrāz ve's-Şekāwī*

diye de bilinen *el-Müncih Fi'l-Edviyeti'l-Müfredeti* adlı Arapça eserinden tercümedir.

Kāmilü's-Sinā'ati't-Tıbbiyye'sinin bir diğer nüshasının İstanbul Üniv. Çapa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Ktp'de bulunduğu iddiası (Şeşen 1993: 16) dikkat çekicidir. Bu yazmayla ilgili bu tespit tıpkı Manisa nüshasında olduğu gibi yanlış ama anlamlıdır. Tam olarak İÜTTM, 4480'de kayıtlı bu nüsha Bursa yazmasının ikinci bir nüshası değil, Bursa yazmasının kayıp cildir ve bu kadar kıymet taşımasına rağmen ele alınmamıştır!

4. *Kāmilü's-Sinā'ati't-Tıbbiyye* Tercümesinin Kayıp Cildi, İthaf ve Mütercim Meselesi

İÜTTM, 4480 yazması, Bursa yazmasından farklılık gösterir. Arapça metin her biri baplardan müteşekkil makalelerden oluşur. Arapça iki ciltlik baskısı (Mısır, 1294) üzerinden karşılaştırma yapıldığında Bursa nüshası tercümesi, on makalelik ikinci cildin otuz dört baplık üçüncü makalesinin tamamı ile elli dört baplık dördüncü makalesinin ilk beş babının tercümesini; İstanbul Üniversitesi yazmasıysa bu cildin son kısmı olan otuz baplık onuncu makalesinin tam tercümesidir. Artık bu tespitle mütercimin tercümede Arapça metnin tamamını hedeflediği, elimizde ise henüz bir kısmının tercümesi bulunduğu anlaşılmaktadır. Yazma kütüphanelerinde dikkatli bir taramayla bu tercümeyle ait başka ciltlerin ortaya çıkması muhtemeldir.

İstanbul nüshası ithaf edilen kimse meselesini halleder:

"Şürü' itdük ki imtisāl idevüz bir emre ki 'âdetâ bizüm üzerümüze vâcibdür, ol emri iden kıdvetül'e-âzım ve'l-ekâbir hâvi'l-me'âlî ve'l-mefâhiri'l-mahsüs bi-'inâyeti'l-Meliki'l-Kâdir sülâletü'l-ümerâ **Umur Big Çelebi** dâme tevfikuhu ile'l-hayrâti mâ-dâme fi ribkati'l-hayâti şöyle işâret itdiler kim Kitâb-ı Melikî ki Kāmilü's-Sinā'at'dur, Türkî dilince tercüme ola" (vr. 1b).

Eser, Umur Bey'e takdim edilmiş ve yazma içinde bu husus açıkça belirtilmiştir.

Mütercimin muhtemelen adını vereceği varak yazmadan kopmuştur. Zaman zaman sayfaları karışmış ve kalemî değişmiş yazma (1b-118b) 1117 Zilhicesinde (Mart 1706) istinsah tarihini taşır; ilk beş altı varak dışında tercüme harekesizdir. Hatime kısmında pek açık görülmekle beraber "alâ yedi hamsete enfüs" ibaresi seçilmektedir. Bu ibareden her hâlde yazmanın farklı kalemlerden çıktığı karinesinden de hareketle müşterek bir çalışmayla beş kişi tarafından bu istinsahın gerçekleştirildiği anlaşılmalıdır.

Bu yeni nüshanın tespitiyle eserin Umur Bey için tercüme edildiği açıktır. Fakat bu Umur Bey'in Aydınogulu Umur Bey mi yoksa Timurtaş Paşazade Umur Bey mi olduğu meselesi halli gereken bir mevzudur. İÜTTM, 4480 nüshasında "sülâletü'l-ümerâ" kaydı her iki Umur Bey'i de işaret edebilir. Aydınoglu Umur Bey 748/1348'de vefat ederken Timurtaş Paşazade Umur Bey 865/1461'de vefat eder. Her ikisinin de eser ithaflarında isimlerine rastlanması karşısında beliren belirsizliği gidermek için bu hususa eğilmek gerekir:

5. Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'e İthaf:

Daha Anadolu sahasında kendisine eser ithaf edilen iki Umur Bey oluşu,

Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'e tercümesi ithaf edilen tıp yazmalarından biri İbn Şerif'in *Yâdigârı*dır. Bu metne ilk eğilen kalemlerden Feridun Nâfiz Uzluk bu

yazmanın nüshalarından birinde tespit ettiği Umur Bey'i münakaşa etmiş ve neticede onun Aydınöğlu Umur Bey olduğuna kanaat getirmişti (bk. Uzluđ 1935: 34-38). Ancak bu eserin bazı nüshalarındaki açık ifadeyle (bk. Taksim Atatürk Ktp. Muallim Cevdet Yazmaları, no. 300, vr. 2a) "Umur Beg Çelebi hazretleri 'ammerallāhu dīnehu ve dūnyāhu ibn melikū'l-ümerā ve'l-vüzerā Timurtaş Beg'dir" kaydı, ithafın Timurtaş Paşa ođlu Umur Bey'e ait olduğunu ortaya çıkardı.

Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'in isteğiyle tercüme edilen tıp eserlerinden biri Ahmed-i Dā'ın (ö. 1427) *Tıbb-ı Nebevī Tercümesi*dir. Mevcut nüshalarda "Bu kitabın tercümesine ve te'lifine ve tertübine sebep-i bā'is olan Umur b. Timurtaş'dur" ifadesi yer alır (Çağıran 1992: 404).

Musa b. Hacı Hüseyin el-İznikī'nin "Terceme kılmağa sebep bu oldu ki ol mu'ın ve'l-vüzerā Umur Beg b. Timurtaş" diye işaret ettiği tercümesi, Ebül-Leys-i Semerkandī'nin eserinden yaptığı *Tefsīr-i Ebül-Leys-i Semerkandī*dir (Taş 2009: 107-160). Yine aynı mütercimın *Terceme-i Faslu'l-Hitābı* "Umur Beg Çelebi b. Timurtaş Paşa' arzusu ile gerçekteşmiştir (Küçük 1996: 9).

Muhammed b. Murad eş-Şirvānī'nin *Cevhernāme* adlı eseri de Timur Paşa ođlu Umur'a sunulan eserler zümresindedir. Yazma bu hususu "Bir gün Hazret-i mahdūm ve yigāne-i müfahham melikū'l-vüzerā fi'l-'ālem... Timurtaş Beg ođlu Umur Beg Çelebi edāmallāhu devletehu ve zā'ifu iktidārihi hizmetlerine müşerref ve müzeyyen olmuşıdım, hikāyet esnāsında ve cevherden söz çıktı, hazretleri buyurdılar bende 'Arabī cevhernāme kitab vardır, dilerüz sizden kim ol kitabı bizümüçün Türkiye döndüresiz" ifadeleriyle açıklar (bk. Mehmed b. Mahmud-ı Şirvānī, *Cevhername*, University Library of Leipzig, B. or. 231/1, vr. 2a).

Yukarıdaki birkaç yazma herhâlde başka tespit edileceklerle artacaktır. Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'in kendi adına yaptırdığı ve herhâlde Osmanlı'nın ilk müesses kütüphanesinin Musa b. Hacı Hüseyin el-İznikī'nin *Enfesü'l-Cevāhir* (Ebu'l-Leys-i Semerkandī Tefsiri Tercümesi) tercümesinin hem zahriye hem de hatimesinde yer alan vakfiyesindeki yazmalar onun Türkçeye ve Türkçeciliđe gösterdiği alanının ispatıdır:

*Altmış pāre kitāblardan ki adları zıkr olunur: Dört cild Tefsīr-i Ebül-Leys Türkiye dönmüş, bir cild Kısasu'l-Enbiyā Türkçe, bir cild Tezkiretü'l-Evliyā Türkçe, bir cild Tibbu'n-Nebī Türkçe, altı cild Sirettü'n-Nebī Türkçe, bir cild 'Aşık Paşa dīvānı, bir cild muhāsebe-i Türkī, bir cild Zikrū'l-Mevt Türkçe, bir cild fikh Türkçe, bir cild İksīr-i Sa'adet Türkçe, bir cild Mirsādu'l-İbād Türkçe, bir cild Sirācu'l-Kulüb Türkçe, bir cild Bidāyetü'l-Hidāye Türkçe, bir cild Fütüh-ı Şām Türkçe, otuz cild Sahihü'l-Buhārī Arabca, iki cild Menākıbu Ebū Hanīfe Arabça, üç cild Kāmilū's-Sinā'a Arabca. (bk. Musa b. Hacı Hüseyin el-İznikī, *Enfesü'l-Cevāhir*, Bursa Yazmalar Ktp., Ulu Cami, no. 436)*

Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'e İthafılar:

Aydınöğlu Umur Bey için tespit edilebilen iki eser vardır: Biri Kul Mesud'un Farsçadan yaptığı ve "Paşa-yı kāmran Umur b. Muhammed b. Aydın işaretiyle" dediği *Kelile ve Dimne* (Toska 1989: 438) ve diğeri Tutmacı'nın *Tabiatname*'sidir. (Ertaylan 1960).

Kāmilū's-Sinā'ati't-Tıbbiyye tercümesinin İstanbul nüshasında "Umur Big Çelebi" (1b) yazılmış olması, Timurtaş ođlu Umur Bey olduğu kesin olan "Umur

Big Çelebi" ithafı *Yādīgār, Cevhernāme, Faslu'l-Hitāb* tercümelere ve nihayet Bursa nüshasının vakıf kaydının da Umur Bey b. Timurtaş Bey olması göz önünde tutulduğunda bu eserin takdim edildiği kişinin Aydınoğlu Umur Bey değil, Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey olduğu anlaşılır. Aydınoğlu Umur ise kaynaklarda "Gazi Umur Bey", "Umur Paşa" şeklinde geçer (Emecen 2012: 156; Baykara 1990: 8-9)

6. Sonuç

Bursa nüshasının yanında onu tamamlayan İstanbul nüshası beraber ele alınmış, eserin Umur Bey'e ithaf edildiği kesinlik kazanmıştır.

İthaftaki Umur Bey'in Aydınoğlu Umur Bey değil, Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey olduğu ileri sürülmüştür. Bu itibarla bu tercümele Aydınoğlu muhitine değil, Osmanoğulları muhitine dahil edilmeli ve metin 15. yy'ın ortalarına taşınmalıdır.

Manisa nüshası olduğu iddia edilen diğer nüshanın *Kāmili's-Sinā'ati't-Tıbbiyye* ile ilgisi olmadığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- ADIVAR, A. Adnan, (1982), *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Yayınları.
- AĞIRAKÇA, Ahmed, (2006), "Osmanlı Tıbbının Kaynakları", *Osmanlılarda Sağlık I*, (Ed. C. Yılmaz- N. Yılmaz), İstanbul: Biofarma Yayınları: 133-163.
- BAYAT, Ali Haydar, (2010), *Tıp Tarihi*, İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- BAYKARA, Tuncer, (1990), *Aydınoğlu Umur Paşa*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BÖLER, Tuncay, (2014), *Tercüme-i Kāmili's-Sinā'a (3. Makale ve 4. Makalenin 6. Babına kadar)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ÇAĞIRAN, Önder, (1992), *Ahmed-i Dāṭ Tıbb-ı Nebevī*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- ÇELİK, Anıl, (2014), *Terceme-i Kāmili's-Sinā'a (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- EMECEN, Feridun, (2012), "Umur Bey", *DİA*, 42, 156-159.
- ERDEMİR, Ayşegül Demirhan, (1989), "Ali b. Abbas el-Mecūsī", *DİA*, II, 379-380.
- ERGİN, Muharrem, (1951), "Bursa Kitaphıklarındaki Türkçe Yazmalar Arasında", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV, Sayı 1-2: 107-132.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet, (1960), *Tabiatname*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- KARLIĞA, B. ve A. KAZANCIGİL, Aykut, (1999), "Ali ibn Abbās el-Mecūsī ve Kitābü'l-Melikī", *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi İstanbul 20-23 Eylül 1993*, Ankara: TTK Yay.: 25-54.
- KÜÇÜK, Murat, (1996), *Musa bin Hacı Hüseyin İzniki Terceme-i Faslu'l-Hitāb*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- ŞEŞEN, Ramazan, (1993), "Ortaçağ İslam Tıbbının Kaynakları ve XV. Yüzyılda Türkçe'ye Tercüme Edilen Tıp Kitapları", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı 5: 11-20.
- TAŞ, İsmail, (2009), "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebu'l-Leys es-Semerkindi Tefsiri'nin Asıl Müellifi ve Tercüme Verilen İsim", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV, Sayı 41: 107-132.
- TOKAÇ, Mahmut, (2006), "Osmanlı Dönemi Türkçe Tıp Yazmaları", *Osmanlılarda Sağlık I*: (Ed. C. Yılmaz- N. Yılmaz), İstanbul: Biofarma Yayınları: 165-185.
- TOSKA, Zehra, (1989), *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- UZLUK Feridun Nafiz, (1937), "Şerif Oğlu Yedigari ve Gazi Umur Bey", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, İstanbul, II, Sayı. 6, 34-38.